

Олег Мельничук

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського

доктор історичних наук, професор (Україна)

e-mail: istpravo@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1901-3149>

ResearcherID: <http://www.researcherid.com/rid/C-9161-2019>

Scopus ID: 57212406873

Тетяна Мельничук

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського

кандидат історичних наук, доцент (Україна)

e-mail: tmelnychuk@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6814-142X>

**Повсякденне життя колгоспного селянства Поділля
у повоєнний період (1944-1953)
(на матеріалах колгоспу «Червоний промінь» с. Мельниківці)**

Анотація. Метою статті є висвітлення матеріального становища, соціально-побутових умов, задоволення культурно-освітніх потреб подільського колгоспного селянства у повоєнний період на основі аналізу архівних документів колгоспу «Червоний промінь» с. Мельниківці. **Методологія дослідження** ґрунтується на поєднанні загальнонаукових, спеціально-історичних та міждисциплінарних методів мікроісторичного дослідження з урахуванням принципів історизму, системності, науковості та верифікації. **Наукова новизна** полягає у спробі автора, з позицій конкретного мікроісторичного дослідження, охарактеризувати повсякденне життя подільського колгоспного селянства в повоєнний період, вибравши об'єктом дослідження один із колгоспів Подільського регіону. **Висновки.** Повсякденне життя подільського колгоспного селянства в період повоєнної відбудови визначалося стратегічними планами радянської влади та завданнями з їх реалізації. Одразу ж після звільнення території від нацистів усі зусилля селянства були спрямовані на відбудову зруйнованого війною господарства та проведення посівної кампанії, що співпала у часі. Відсутність матеріальних стимулів до праці була однією із найважливіших причин, що визначали несумлінне ставлення селян до колективної праці, надаючи перевагу роботі у власному селянському господарстві. Для забезпечення трудової дисципліни владою практикувалися різні заходи адміністративного примусу. Окрім примусової праці в одержавлених колгоспах, селяни були обкладені високими грошовими та натуральними податками. Їх змушували продавати худобу державі за встановленими фіксованими цінами, вимагали фінансувати витрати на місцеві потреби за рахунок додаткового диференційованого самообкладання та встановлення додаткових обов'язків майнового характеру. Неприоритетною була соціальна сфера повоєнного села. Надзвичайно складними залишалися соціально-побутові умови життя селян. Незважаючи на те, що війна вже давно закінчилася, частина селянських родин продовжувала проживати в напівзруйнованих будинках, бараках, землянках. Низькою була якість медичного обслуговування. Навчальні заклади, не отримуючи державного фінансування, продовжували функціонувати у непристосованих приміщеннях. Значна частка сільських дітей не відвідували школи, оскільки були зайняті роботою по господарству. Не виконували своїх функцій з організації культурного дозвілля колективні будинки. Винятками була організація відзначення державних свят та масових спортивних заходів.

Ключові слова: колгоспи, повсякденне життя, повоєнний період, Поділля, радянська влада, селянство.

Постановка проблеми. Із закінченням Другої світової війни українське селянство, яке заплатило надзвичайно велику ціну за перемогу над нацизмом, аж ніяк не могло розраховувати на, відповідне статусу переможців, гідне життя. Попереду на нього чекав не менш складний етап післявоєнної відбудови. Характерною особливістю повоєнних відбудовчих процесів у СРСР, зокрема й в Україні, була опора на внутрішні ресурси. При цьому основна ставка, як і в довоєнний період, робилася на відновлення, передусім роботи важкої промисловості – основи військово-промислового комплексу. При відмові від зовнішньої допомоги, основний тягар із фінансування знову лягав на сільське господарство. На селянство покладалося виконання

принаймні трьох основних завдань: забезпечити потреби промисловості в сировині; вирішити проблему постачання міст продовольством; забезпечити достатню кількість сільськогосподарської продукції для експорту за кордон. Усі вищезазначені обставини значно впливали на становище та спосіб життя трудівників села.

Аналіз джерел та останніх досліджень. Означена проблема не була предметом спеціального історичного дослідження, однак окремі її аспекти знайшли часткове висвітлення в науковій літературі. Так, загальні особливості повоєнного розвитку УРСР достатньо ґрунтовно розкриті у працях В. Барана та В. Даниленка [Баран, В.К. & Даниленко, В.М., 1999], М. Ковалю [Коваль, М., 1990], О. Бажана [Бажан, О., 2005]. Основи повсякденного життя українського суспільства, зокрема селянства, відображено у працях В. Даниленка [Даниленко, В.М., 2005], В. Кононенка [Кононенко, В.В., 2005а], О. Коляструк [Коляструк, О., 2012]. Вивчаючи становище українського селянства у повоєнний період, науковці акцентують свою увагу на дослідженні їх матеріально-побутового становища [Мічуда В.В., 2009; Янковська О., 2007], житлових умов [Нагайко Т.Ю., 2004], впливу політики радянської влади на суспільно-політичні настрої сільського населення [Гаркуша Л.А., 1997; Кононенко В.В., 2005b; Терещенко Т.В., 2004]. Джерельною базою для написання статті слугували матеріали Державного архіву Вінницької області та архівного відділу Немирівської районної державної адміністрації.

Мета статті. У своїй статті автори ставлять за мету висвітлити матеріальне становище, соціально-побутові умови, задоволення культурно-освітніх потреб подільського колгоспного селянства у повоєнний період на основі аналізу архівних документів колгоспу «Червоний промінь» с. Мельниківці.

Виклад основного матеріалу. Після звільнення села Мельниківець від нацистів (15 березня 1944 р.) в ньому нараховувалося 334 двори, в яких проживали 994 мешканці, з них працездатних було лише 427 (60 чоловіків, 306 жінок, 61 підліток). Після завершення Другої світової війни із фронту повернулося ще 55 чоловіків. На плечі усіх працездатних ліг важкий тягар повоєнної відбудови. Окрім відродження власних господарств, зусилля мельниківчан були спрямовані на відновлення зруйнованого місцевого колективного господарства. На той час збитки, нанесені колгоспу «Червоний промінь» за роки війни, визначалися сумою у 84 869 крб. [ДАВіО. Ф.1683. Оп.1. Спр.22. Арк.88.].

Вже 4 квітня 1944 р. (на 20-й день після звільнення села) за участю новопризначеного голови колгоспу Тишковського Микити та голови сільської ради Леська Григора відбулося перше засідання правління колгоспу, на якому було прийнято рішення про збір усього посівного матеріалу, розданого мешканцям на охорону й зберігання та ремонт вцілілого сільськогосподарського інвентаря. На наступний день було скликано загальні збори колгоспу (присутніми були лише 30 осіб), на яких голова сільради Лесько Григор та бригадир 2-ї бригади Лебідь Іван виступили із закликом до проведення весняної посівної кампанії [АВНРДА. Фонд колгоспу «Червоний промінь». Спр.1. Арк.1-2.].

На засіданні 21 квітня було розподілено обов'язки між членами правління. Костельнюк Марію Тодосіївну «як добру працівницю» було призначено «завскотофермою», а члена колгоспу Касіяненка Омелька – заступником голови колгоспу та «полеводом». Крім них, у члени правління були обрані: Гріщенко Хома, Лесько Григор, Драбет Ваніфат, Голота Іван. У члени колгоспу був прийнятий Форостянка Йосип (колишній сільський староста), Луцик Марія та Глух В.Н.. За це їх родини отримали в користування земельні ділянки розміром 0,32 Га. За відсутності у колгоспі кормів було вирішено роздати колгоспних коней в селянські господарства для відгодівлі. Окрім того, кожен член колгоспу зобов'язувався здати по 1,5 кг прядива для виготовлення упряжі. Усіх колгоспників змусили також законтрактувати свою худобу: телят, порослят та курей. У випадку спроби колгоспників самовільно продати свою худобу – справу негайно передавали до суду. Колгоспників, які до 15 червня 1944 р. не виробили 35 трудоднів, змушували працювати примусово. Всього до кінця року кожен колгоспник мав відпрацювати у господарстві не менше 120 трудоднів. У разі невироблення встановленої норми, рішенням правління такий селянин втрачав право на присадибну ділянку. У той же час рішенням правління було відзначено колгоспників, які у 1944 р. виробили найбільшу кількість трудоднів: Цюпко Григорій (395), Баранчук Петро (374), Павлішена Павліна (336), Білкун Тодоска (310), Михальченко Дарка (220), Василичена Марія (215) [АВНРДА. Фонд колгоспу «Червоний промінь». Спр.1. Арк.20].

До збору врожаю залучали всіх членів сім'ї колгоспника з 14 років. Діти з 12 до 14 років використовувалися для збирання колосків. За невихід на роботу в період жнив до колгоспників застосовувалися різноманітні стягнення. Так, наприклад, на 5 трудоднів (примусової праці) було оштрафовано Глух Марію, яка 25 липня не вийшла жати пшеницю [АВНРДА. Фонд колгоспу «Червоний промінь». Спр.1. Арк.3].

Неспроможність організувати працю в колгоспі була причиною частої зміни голів колгоспу. Вже 9 травня 1944 р. замість Тишковського Микити головою був обраний Настюк Терен

Мєфодійович, якого у червні замінив Богуш Макар Матвійович, на місце останнього у вересні був призначений Червоняк Д.А. [АВНРДА. Фонд колгоспу «Червоний промінь». Спр.1. Арк.8].

На осінь 1944 р. матеріальна база колективного господарства виглядала не кращим чином: колгосп мав у розпорядженні: 55 голів ВРХ, 19 плугів, 20 борін, 8 сівалок та 3 культиватори. Річний надій молока на одну корову складав 358 літрів (1 літр в день), а урожайність зернових становила всього 2,8 цнт. з гектара. Відсутність насінневого фонду змушувала правління колгоспу прийняти рішення про натуральну оплату колгоспниками наданих їм послуг. Так, за запліднення свиноматки колгоспник мав здати у колгосп 22 кг картоплі та 50 кг буряків. Запліднення корови коштувало селянину 10 кг картоплі та 24 кг буряків. За поїздку до лісу колгоспники сплачували 16 кг буряків та 16 кг картоплі, поїздку до Райгорода (сусіднього села) – 32 кг буряків та 32 кг картоплі, до Немирова (районного центру) – 50 кг буряків та 50 кг картоплі [АВНРДА. Фонд колгоспу «Червоний промінь». Спр.1. Арк.9].

Головною проблемою при організації роботи в колгоспі була відсутність матеріальних стимулів до праці. Так, у 1945 р. на трудовень було нараховано 15 копійок та 300 гр. хліба [ДАВіО. Ф. 3375. Оп 4. Спр.1А. Арк. 162], з них колгоспники змогли отримати лише частину. Саме тому більшість членів колгоспу більше часу приділяли роботі в особистому селянському господарстві. У відповідь владою були застосовані репресивні заходи. Так, лише за період з 1 січня по 15 червня 1945 р. за невиконання норми трудовнів до судової відповідальності було притягнуто 9 осіб, яких виключили з членів колгоспу та відібрали присадибні ділянки. 20 колгоспників було попереджено, а справи 7 колгоспників передано до прокуратури [АВНРДА. Фонд колгоспу «Червоний промінь». Спр.1. Арк.18].

У незадовільному стані знаходилося тваринництво. Лише за два перші місяці 1945 р. у колгоспі загинуло 5 коней, 18 телят, 1 корова, 19 овець [АВНРДА. Фонд колгоспу «Червоний промінь». Спр.1. Арк.11]. Осінню сівбу 1945 р. практично було зірвано, оскільки лише 50% колгоспників погодилися дати своїх корів для посіву. У результаті, на загальних зборах колгоспу 20 червня 1945 р. місцевого голову Червоняка Д.А. було звинувачено у зриві посіву та падежу худоби, звільнено з посади та передано до суду. При обговоренні питання колгоспники скаржилися на його «грубе ставлення до працівників» [АВНРДА. Фонд колгоспу «Червоний промінь». Спр.2. Арк.17]. Новим головою колгоспу було призначено П.О. Яцюка, який до цього був представником райкому у колгоспі. Закликаючи на загальних зборах селян до збору врожаю, він зазначав: *«Не всі колгоспники усвідомили важливу кампанію, яка вже настала, а стараються ухилятися. Кожен колгоспник повинен знати, що коли в строк не зберемо врожай, то колгосп втрачає центнери хліба, а колгоспник втрачає кілограми, які він повинен отримати за свою працю. Нас партія вчить говорити правду, що ми в цьому році не посіяли повністю колгоспних ланів. Винні в цьому правління і колгоспники. Правління – у тому, що не застосовували законів до осіб, які ухиляються від праці, а колгоспники, що не виходили в поле з коровами»* [АВНРДА. Фонд колгоспу «Червоний промінь». Спр.2. Арк.2зв]. Рішенням загальних зборів від 2 вересня 1945 р. було визначено колгоспникам виходити на роботу о 6 годині ранку та працювати до 9 години вечора з перервою на обід 2 години. Водночас вказувалося на необхідність вжити суворих заходів до одноосібників, які ухилялися від роботи [АВНРДА. Фонд колгоспу «Червоний промінь». Спр.2. Арк.30].

Весняна посівна кампанія 1946 р. була однією із найважчих. Окрім правління колгоспу, відповідальними за її проведення були визначені: агрономом колгоспу Яровенко Сергій Якович; бригадир садогородньої бригади Глух Костянтин; зав. тваринництвом Павлішен Іван; бригадир будівельної бригади Коваль Григор. Для засіву колгоспних полів було створено 3 бригади під керівництвом Люльки Івана, Черниша Григорія та Каленича Тодосія [АВНРДА. Фонд колгоспу «Червоний промінь». Спр.2. Арк.2]. За відсутності коней та волів було рекомендовано використати при засіві площ 26 колгоспних бичків та окремих корів. Для завершення сівби кожен колгоспник мав вивести в поле власну корову, у разі відмови – його виключали з членів колгоспу. Із техніки працював єдиний трактор «Універсал». Наймовірними зусиллями вдалося засіяти 566 Га зернових, 8 га картоплі, 2 га буряка, 1,5 га помідорів, 0,38 га огірків, 2 га баштана [ДАВіО. Ф. 2666. Оп.1. Спр.2. Арк.12].

Не менші складнощі виникли із збором врожаю. Багато колгоспників, не отримуючи в колгоспі зарплатні, для того, щоб врятувати свої сім'ї від голодної смерті, змушені були виїжджати на заробітки у Західну Україну. На роботу виходило лише 60% від загального складу колгоспників. Селянка Василик Марта відкрито заявила голові парторганізації: *«Червона армія звільнила нас від хліба, а в цьому році і від борщу»*. Нерідко й самі бригадири відкрито виступали проти грабіжницької системи колгоспного ладу. Так, Черниш Г. говорив: *«Хліб віддамо весь державі, а для нас нічого не залишиться»*. Інший бригадир – Глух К. під час збору врожаю виїхав на роботу в Західну Україну. Він запевняв односельців: *«Працюю не працюю, а хліба все-рівно не отримаєш, бо його вивезуть»* [ДАВіО. Ф. 2666. Оп.1. Спр.2. Арк.20-25].

Лише за п'ять місяців 1946 р. за самовільну поїздку в Західну Україну з членів колгоспу було виключено сім'ю Пастуха Гаврила, попереджено Гріщенка Мусія та Гріщенка Ригора. Оскільки подібні ситуації були в усіх колективних господарствах України, 19 вересня 1946 р. було прийнято Постанову Ради Міністрів СРСР та ЦК ВКП(б) «Про заходи по ліквідації порушень статуту с/г артілі в колгоспах». У ній пропонувалося виключати з колгоспів та позбавляти присадибної ділянки тих колгоспників, які не виробили мінімальної кількості трудоднів [АВНРДА. Фонд колгоспу «Червоний промінь». Спр.2. Арк.2 зв.]. Однак апогеєм застосування до колгоспників репресивних заходів, з метою примусити, майже за безцінь, працювати в одержавлених колгоспах було прийняття Указу президії Верховної Ради СРСР від 21 лютого 1948 р. « Про виселення з Української РСР осіб, які злісно ухиляються від трудової діяльності в сільському господарстві та ведуть антигромадський, паразитичний спосіб життя». Осіб, які не виробили встановленого мінімуму трудоднів чи не бажали працювати «чесно», «підривали трудову дисципліну в сільському господарстві», за рішенням загальних зборів колгоспу, пропонувалося вислати за межі УРСР терміном на 8 років [ДАВіО. Ф.П.136. Оп.13. Спр.152. Арк.1-2].

На щастя ніхто із колгоспників села Мельниківець не відчув на собі дію указу. Водночас правлінням колгоспу «Червоний промінь» було прийнято рішення про застосування штрафних санкцій: у разі першого невиходу на роботу штрафували на 5 трудоднів, при невиході вдруге – справу передавали до суду. Архівні документи засвідчують, що на кожних зборах правління колгоспу 1946-1948 рр. слухалося питання трудової дисципліни. За поданням бригадирів кожного разу штрафували, в середньому, 10 осіб [АВНРДА. Фонд колгоспу «Червоний промінь». Спр.2. Арк.12]. Крім того, нещадно каралася і будь-яка спроба посягнути на колгоспну власність. Так, наприклад, була оштрафована із передачею справи до суду Побережник Марія, яка після роботи по збору цукрових буряків, «разом із донькою взяли у мішки гички для корови» [АВНРДА. Фонд колгоспу «Червоний промінь». Спр.2. Арк.13 зв.].

Інколи, рішенням правління, до колгоспників застосовували і заохочувальні заходи. Щоправда, такі «стимули» були надто мізерними. Так, наприклад, колгоспникам, які перевиконували план по оранці «зяблі», за кожен гектар нараховували 4 кг хліба. Прагнучи заробити зайвий кілограм хліба для своєї сім'ї, колгоспники нерідко працювали на межі своїх можливостей. Так, Костельнюк Явдоха, постійно перевиконуючи норми, за час жнив 1946 р. викосила 17 Га зернових [АВНРДА. Фонд колгоспу «Червоний промінь». Спр.2. Арк.47]. Кращими плугатарями на той час були визнані: Околіта Іван, Коцеруба Павло, Ткачук Федір, Киричок Іван [АВНРДА. Фонд колгоспу «Червоний промінь». Спр.2. Арк.18 зв.]. Проте, лише окремих, фізично дужих колгоспників вдавалося досягти успіхів та виконати план. Переважна ж більшість колгоспників, отримавши на трудодень 135 грам хліба (при середньому виробітку 200 трудоднів – це складало лише 27 кг зерна) не могли прогодувати свої сім'ї. Вони із відчаєм зверталися до правління колгоспу видати хліб в рахунок майбутніх трудоднів. Так, на загальних зборах колгоспу 29 жовтня 1946 р. слухали заяви про видачу хліба, що надійшли від Рой Марії, Киричка Карпа, Леська Петра, Мельничук Антосі, Мандрик Олександри, Околіти Григора. Усім їм відмовили «через відсутність хліба» [АВНРДА. Фонд колгоспу «Червоний промінь». Спр.2. Арк.56].

У той же час у звіті колгоспу йшлося про те, що у 1946 р. колгоспу вдалося зібрати врожай зернових на площі 755 Га. Валовий збір зерна, при врожайності 2,8 цнт з га, склав 2037 цнт, з яких на трудодні було видано лише 121 цнт, тобто лише 5% від зібраного [АВНРДА. Фонд колгоспу «Червоний промінь». Спр.2. Арк.17]. Через посуху та невчасний збір врожаю колгосп недобрав до виробничого плану 5450 цнт пшениці та 4480 цнт. цукрових буряків. У результаті, із запланованих 214 108 крб. прибутку колгосп отримав 55 640 [АВНРДА. Фонд колгоспу «Червоний промінь». Спр.3. Арк. 6 зв.]. «Незадовільна організація робіт по збору врожаю» була основною причиною звільнення з посади голови колгоспу П.О. Яцюка та призначення на його місце з 2 вересня 1946 р. І.І. Яровенка [АВНРДА. Фонд колгоспу «Червоний промінь». Спр.2. Арк.31].

Не могла суттєво вплинути на стан справ і партійна організація колгоспу, яка на 1946 рік складалась із шести комуністів (директор школи – Яровенко А.Я., голова колгоспу Яцюк П.О., Васишин О.М., Мельничук Ф.О., Черниш Г.І., Костельнюк В.М.) та 5 кандидатів (Рибаченко А.Т. – голова сільської ради, Брагіна М.П., Яровенко І.І., Юрченко А.І., Геук К.Ю.) і намагалася будь-якими способами посилити трудову дисципліну. За неспроможність організувати роботу по збору врожаю, на одному із засідань Черниш Г.І. та Глух К.Є. були виключені з членів партії [ДАВіО. Ф. 2666. Оп.1. Спр.1А. Арк. 3, 4.].

Справу намагалися врятувати через посилення агітаційно-масової роботи серед колгоспників. На партійних зборах 13 липня 1946 р. було прийнято рішення про направлення в колгоспні бригади вчителів: В. Буртника, А. Газелюк, В. Машиленко, В. Понурого, А. Суходольського, І. Топчія, А. Юрченка, М. Юрченко, А. Якутіна. Керівником колективу був

призначений Юрченко Анатолій Іванович. Водночас завідувачу клубу С.Ф. Ковалю вказувалося на необхідність покращити роботу установи, провівши ремонт до 20 вересня 1946 р. та включивши до складу ради клубу вчителів.

Однак агітація мало впливала на працівників, яким колгосп лише в 1946 р. заборгував 11 тис. крб.. Не бажаючи цього розуміти, партійна організація на своєму засіданні 30 жовтня 1946 р. прийняла рішення просити райком вжити суворих заходів впливу на вчителів, які «свідомо та злісно ухиляються від політико-масової роботи на селі» [ДАВіО. Ф. 2666. Оп.1. Спр.2. Арк.30-35]. Старшого агітатора Юрченка Анатолія Івановича зобов'язали «систематично (не менше 2 разів на тиждень) випускати в рільничій та тракторній бригаді «бойові листки» та не менше 2 разів на місяць загальноколгоспну газету» [ДАВіО. Ф. 2666. Оп.1. Спр.2. Арк.22]. Однак і такі заходи мали незначний ефект.

Найважчою для селян-колгоспників була зима та весна 1947 р., коли мінімальні продуктові запаси закінчувалися. Вони використовували будь-які можливості для виживання та рятування своїх сімей від голодної смерті. Однак, за найменші спроби посягнути на колгоспне майно, селян притягували до відповідальності. Так, на загальних зборах колгоспу 4 січня 1947 р. були прийняті рішення про притягнення до суду: Кукли С.М., який разом із своїм батьком «смикав соломку із саней кормовозів, що везли її до колгоспу»; Тишковську Павліну Кузьмівну, в якій знайдено «пшеничну колгоспну полову»; Буртника, який «зрубав на колгоспній землі береста, ясена та грушу» [ДАВіО. Ф.2666. Оп.1. Спр.3. Арк.2].

12 лютого 1947 р. на загальних зборах колгоспу розглядали заяви 42 колгоспних сімей, які звернулися за продовольчою допомогою. Було прийняте рішення годувати їх із колгоспної столової. Поварами в колгоспну їдальню були призначені Мельничук Марія та Латусенко Хима [ДАВіО. Ф. 2666. Оп.1. Спр.3. Арк.4].

Під час весняної посівної кампанії 1947 р., за рішенням правління, колгоспники повинні були виходити на роботу о 5 год ранку і завершувати, коли смеркає. Талони на отримання продовольчого пайка одержували лише ті колгоспники, які виконали норму. Всього за 1947 р. не виробили мінімуму трудоднів 56 колгоспників. З цієї причини було виключено із членів колгоспу: Леська Петра, Костельнюка Гилька, Яровенка Миколу, Михальченка Захара разом із родинами [ДАВіО. Ф. 2666. Оп.1. Спр.3. Арк.15 зв.]. У 1948 р. на посаду голови колгоспу знову було повернуто П.О. Яцюка, який пробув на цій посаді до 1950 р.

Господарські «досягнення» колгоспу та матеріальне становище селян-колгоспників другої половини 1940-х рр. відображено у поданій нижче таблиці [ДАВіО. Ф. 3375. Оп.4. Спр.207. Арк.1622; ДАВіО. Ф. 3375. Оп.4. Спр.415. Арк.7–14; ДАВіО. Ф. 3375. Оп.4. Спр.592. Арк.74–81; ДАВіО. Ф. 3375. Оп.4. Спр.917. Арк. 180–190; ДАВіО. Ф. 3375. Оп.4. Спр.1287. Арк.125–137].

	Роки					
	1945	1946	1947	1948	1949	1950
Надій молока на 1 корову в рік (кг)	358	426	634	1071	808	1068
Врожайність зернових (цнт/га)	6,5	2,8	8,7	6,8	7,1	11,0
Зарплата на 1 трудодень грішми (коп.)	15	20	40	40	45	120
Зарплата на 1 трудодень хлібом (гр.)	300	135	500	350	250	1300

Як бачимо, незважаючи на поступовий загальний ріст економічних показників колгоспу, на 1950 рік вони залишалися низькими і майже в 2 рази меншими, ніж у передвоєнні роки. Заборгованість колгоспу державі у 1950 р. становила 13028 крб.

Серед усіх цих показників, особливо вирізняється 1946 рік, коли головну роль зіграли несприятливі погодні умови і врожайність зернових становила лише 2,8 центнерів з гектара, а колгоспникам на трудодень видавали по 135 гр. хліба. Тоді люди знову відчули подих голоду, але він не набув таких розмахів, як у 1932 – 1933 рр. і вже врожай 1947 р. децю виправив ситуацію. Незважаючи на те, що оплата грішми за трудодень складала 40 коп., на загальних зборах було прийняте рішення придбати для колгоспу духовий оркестр, для цього з каси колгоспу було видано 9200 крб. [АВНРДА. Фонд колгоспу «Червоний промінь». Спр.3. Арк. 46]. Напевно керівництво розраховувало на те, що під музику колгоспникам буде працювати веселіше.

Не кращою була ситуація із соціально-побутовими умовами колгоспників. Через два роки після закінчення війни значна частина селян все ще продовжували жити в землянках. Так, на зборах правління колгоспу 3 жовтня 1946 р. було заслухано заяву Голоти Наталки (вдови із малими дітьми) з проханням «виписати їй соломку та 3 крокви для ремонту землянки» [АВНРДА. Фонд колгоспу «Червоний промінь». Спр.2. Арк. 17]. На цьому ж засіданні було прийнято рішення побудувати хати для колгоспників-передовиків: Тарнашинської Марії, Мельничук Лідії, Кужедима Віктора, Бабак Федори, Мельничук Марії, Глух Степаниди, Пастуха Никифора, Мельник Явдохи [АВНРДА. Фонд колгоспу «Червоний промінь». Спр.2. Арк. 31].

Поряд із непосильною фізичною працею з відбудови народного господарства, селяни були обкладені великою кількістю різноманітних податків. Основним із них був сільськогосподарський, що сплачувався як грішми, так і в натуральній формі. Крім того, селяни були зобов'язані забезпечити обов'язкові поставки державі молока, м'яса, яєць, картоплі тощо. Своєрідним знущанням та насмішкою над населенням було запровадження холостяцького податку. Майже для кожної української родини, яка втратила під час війни своїх рідних та близьких, це виглядало як своєрідне покарання. Чималу суму грошей селяни змушені були платити у державний фонд цивільного страхування. Страхуванню підлягало фактично все, що можна було страхувати в селянському господарстві. Цілком зрозуміло, що єдиним страховиком була держава, тому страхові внески були додатковим поповненням державної казни. За несплату чи несвоєчасну сплату податків, фінагент мав право описувати будь-яке рухоме чи нерухоме майно, продаж якого мав компенсувати податковий борг селянського господарства.

Здавалося б, з обсягу податків, що сплачували мешканці села, частину коштів держава зобов'язана була спрямовувати на фінансування розвитку соціальної інфраструктури, функціонування культурно-освітніх закладів тощо. Однак зовсім іншої думки дотримувалося керівництво «робітничо-селянської» держави. Кошти для місцевих потреб пропонувалося додатково стягувати із тих же селян через проведення самообкладання за класовим принципом. Встановлюючи диференційовані розміри такого податку, держава, по суті, через місцеву владу продовжувала фінансовий терор проти тих селян, які, нерідко задля власного виживання, продовжували надавати перевагу приватній власності перед власністю державною або ж соціалістичною.

Так, зокрема, на загальних зборах мешканців села Мельниківець, які відбулися 31 січня 1948 р. при розгляді питання самообкладання було прийнято рішення про встановлення для селянських господарств таких розмірів податку: для господарств колгоспників, робітників і службовців, кооперативних кустарів і ремісників – 20 крб.; для одноосібників, що не мали посівів та робочої худоби – 40 крб.; для одноосібників, що мали у власності землю та робочу худобу – 75 крб.; для селян, що мали «нетрудові доходи» - 150 крб. Іншими словами, господарство селянина-власника було змушене сплачувати місцевий податок у 7,5 разів більший, ніж господарство селянина, який вступив до колгоспу. Із коштів, що надійдуть, планувалося використати: 40% - на ремонт школи; 40% - на ремонт клубу; 20% - на ремонт мостів. Податок у повному розмірі мав бути сплачений до 15 лютого поточного року [АВНРДА. Фонд колгоспу «Червоний промінь». Спр.4. Арк.1-2]. Нерідко на одноосібні селянські господарства покладали додаткові обов'язки майнового характеру. Так, наприклад, на сесії Мельниківської сільської ради 29 квітня 1952 р. було прийнято рішення про проведення на кошти одноосібників ремонту усіх доріг в селі [АВНРДА. Фонд виконкому с/ради. Спр.27. Арк.14 зв.].

Як свідчать архівні документи, питання про стан сплати податків заслуховувалося майже на кожних загальних зборах села чи засіданні виконкому. Не дивно, що селянські господарства були фінансово неспроможні виконати встановлені зобов'язання у повному обсязі. Так, в протоколі засідання виконкому сільської ради від 20 лютого 1948 р. зазначалося про те, що: «із встановленого обсягу сільськогосподарського податку в 13 тис. крб. виконано лише 7,5 тис.; із 9 тис. крб. холостяцького податку – лише 2 тис. крб.; із 9 тис. крб. страхових внесків – надійшло майже 4 тис. крб.» [АВНРДА. Фонд виконкому с/ради. Спр.3. Арк.12-13]. Це при тому, що всіх «злісних» неплатників за рішенням сільської ради передавали до суду.

У більшості випадків, незабезпечення збору податків було підставою для зняття з посади голови сільської ради (посади, яка, по суті, мала б бути виборною). За неповними даними лише у 1944-1956-х рр. на посаді голови сільської ради у Мельниківцях побували: Лесько Григійр, Чайка Юхим, Рибаченко А.Ф., Дідиченко І.Я., Коваль С.Ф., Яровенко І.І., Карпов Г.Є., Якутін О.Г., Каленич Т.В., Краєвський В.А., Білоконний Ф.К., Загребельний І.А., Коваль С.Т. Переважна більшість із них були звільнені із посади з формулюванням: «за невиконання натурпоставок» або ж «за невиконання роботи по зборі податків» [АВНРДА. Фонд виконкому с/ради. Спр.3. Арк.26; Спр.12. Арк.20; Спр.13. Арк.6]. Періодично, за невиконання встановленої норми податків, догану оголошували місцевому фінагенту Білкуну Івану Яремовичу [АВНРДА. Фонд виконкому с/ради. Спр.27. Арк.11].

Культурно-освітня сфера післявоєнного села була представлена місцевою семирічною школою та колективним будинком (у майбутньому сільським будинком культури). Незважаючи на певні труднощі, місцева школа розпочала свою роботу вже через 15 днів після визволення села від нацистів. Під керівництвом п'яти вчителів у школі навчався 151 учень (1-5 класів) [ДАВіО. Ф. 4897. Оп.1. Спр.32. Арк.10]. Вартість відновлювальних робіт для приміщення школи склала 58 528 крб. [ДАВіО. Ф. 4897. Оп.1. Спр.13. Арк.79]. Бюджет неповно-середньої школи на 9 місяців 1944 р. виглядав наступним чином: заробітна плата – 1800 крб., канцтовари і господарські витрати – 3600 крб., учбові видатки – 945 крб., придбання книг – 252 крб.,

придбання і ремонт учбового приладдя – 1200 крб., придбання і ремонт інвентаря – 1000 крб., комунальні послуги – 900 крб. [ДАВіО. Ф. 4897. Оп.1. Спр.13. Арк.79].

У 1944-1949 рр. директорами школи були Яровенко А.Я., Топчій І.П., Понурій В.Д., а з 1950 р. – Чумак А.А. Окрім проблем із фінансуванням, складнощі у навчальному процесі виникали через невідвідування частиною дітей школи. Так, виступаючи на загальних зборах колгоспу 28 квітня 1946 р., завідувач школи Топчій І.П. закликав колгоспників *«не залишити ні одну дитину поза школою, не затримувати їх вдома і не використовувати на роботах, а дати можливість якісно закінчити навчальний рік»* [АВНРДА. Фонд колгоспу «Червоний промінь». Спр.2. Арк.39].

У лютому 1948 р. на засіданні виконкому Мельниківської сільської ради було прийнято рішення про накладення штрафу в розмірі 10 крб. на батьків, діти яких мали найбільше пропусків занять: Парамійчука Івана Микитовича; Касіяненка Андрія Микитовича; Ковала Григора Филімоновича [АВНРДА. Фонд виконкому с/ради. Спр.4. Арк.7].

Однак навіть таке рішення не вплинуло на ситуацію із відвідуванням. На засіданні виконкому 11 вересня 1950 р. відзначалося, що *«... відвідування учнями школи складає 70,9%. Щоденно не відвідують школу 26-32 учні. Є такі учні, які ще не були в школі з початку навчального року»* [АВНРДА. Фонд виконкому с/ради. Спр.3. Арк.60 зв.]. Вже наступного року щодо батьків (Глуха Івана Григоровича, Плетінки Петра Арехтейовича, Плетінки Якова Зіньковича, Бабак Федори Степанівни, Костельнюк Явдохи Сергіївни), які *«злісно не пускають своїх дітей до школи»* було скеровано справи до народного суду *«за зрив та невиконання закону всеобучу»* [АВНРДА. Фонд виконкому с/ради. Спр.13. Арк.22].

Через застосування адміністративних методів впливу вдалося дещо виправити ситуацію. У своєму виступі на засіданні виконкому сільської ради 3 березня 1950 р. директор школи Чумак Антоніна Андріївна констатувала факт, що із 211 учнів нерегулярно відвідують школу лише 7. При цьому на розгляд депутатів було внесено радикальну пропозицію про те, щоб *«за неявку дітей до школи Парамійчука Івана Микитовича виселити за межі району»* [АВНРДА. Фонд виконкому с/ради. Спр.27. Арк.12].

Основні функції з організації культурного дозвілля в повоєнному селі покладалися на колективний будинок, що знаходився в приміщенні колишньої церковно-приходської школи. У перші повоєнні роки завідувачами колективного будинку (завколбудом) працювали: Предан І.Ф., Яровенко В.Ф., Якутін О.Г., Клітна В.Г., Павлішин І.О.. На початковому етапі культмасова робота в установі переважно полягала в організації танців для молоді. У протоколі засідання виконкому сільської ради від 20 березня 1949 р., на якому слухалося це питання, зазначалося: *«Молодь, яка відвідує колбудинок веде себе недисципліновано, часто заходять в клуб п'яні. Молодь займається лише танцями, а культмасової роботи ніхто не проводить. В газети, які лежать на столі, ніхто не дивиться, тому більша частина їх йде на куриво»* [АВНРДА. Фонд виконкому с/ради. Спр.3. Арк.12-13].

У окремих випадках завідувачі були змушені реагувати на порушення громадського порядку. Так, 16 січня 1948 р. завколклубом Преданом І.Ф. було складено акт про те, що під час святкування 300-річчя входження України до складу Росії громадянами села було організовано мітинг, участь в якому було кваліфіковано як хуліганські дії. У результаті, Волошенюк Юлію було оштрафовано на 10 крб., а справу на Побережник Ганну було передано прокурору для притягнення до відповідальності [АВНРДА. Фонд виконкому с/ради. Спр.4. Арк.6].

Інколи проводилися в селі й масові спортивні заходи. Так, наприклад, до організації святкування 1 травня та Дня фізкультурника (8 травня) 1949 р. були долучені: сільський хор (50 осіб), духовий оркестр (10 осіб), а також 110 осіб, що взяли участь у спортивних змаганнях із легкої та важкої атлетики, гімнастики, стрільби [АВНРДА. Фонд виконкому с/ради. Спр.3. Арк.19].

Медичні послуги населенню надавалися в медпункті, для якого орендували приватний селянський будинок. Його завідувач, Петренко Єлизавета Іванівна, доповідаючи на засіданні виконкому 10 січня 1952 року скаржилася на непристосованість приміщення для роботи [АВНРДА. Фонд виконкому с/ради. Спр.27. Арк.8].

Початок 1950-х рр. характеризувався частою зміною голів колгоспу с. Мельниківець. Так, в 1950 р. на цю посаду було призначено Юрченка Сергія Антоновича, якого у 1951 р. змінив Клітний Феодосій Федорович. Комісія, яка вивчала стан підготовки до посівної кампанії за час головування останнього, змушена була констатувати: *«Колгосп не готовий до посівної кампанії. Гній ще не весь вивезений в поле. 15 коней і 9 волів зовсім вийшли з ладу. Є ще 18 виснажених корів. Возів немає. Із сільськогосподарського реманенту відремонтовано лише 3 сівалки»* [ДАВіО. Ф. 2666. Оп.1. Спр.5. Арк.4.]. Серед іншого реманенту вдалося відремонтувати: 12 плугів, 12 сівалок, 45 борін, 6 возів [АВНРДА. Фонд виконкому с/ради. Спр.12. Арк.8].

Негаразди виявилися і при зборі врожаю. У результаті, *«за розтрати і службові зловживання»* Клітного Ф.Ф. було засуджено до 10 років позбавлення волі, після чого головою було знову призначено Юрченка Сергія Антоновича. Однак від цього стан справ у господарстві

не покращився. За протоколом місцевої парторганізації від 29 жовтня 1952 року стан справ у колгоспі виглядав так: *“Працівники контори ходять на обід по 4–5 годин. Робота запущена. Коні по три дні бувають не годовані. Корови знаходяться в запущеному стані. Молодняк стоїть під відкритим небом на дощі і не заводять його в приміщення. Старі приміщення не відремонтовані, нові не закінчені, сквозняки. Колодязь, який викопаний працівниками ферми, не приведений в порядок і загрожує нестачею води. Юрченко С. Я. не явився не сесію, посилаючись на те, що рибу ловив”* [ДАВіО. Ф. 2666. Оп.1. Спр.6. Арк.72]. В іншому протоколі зазначалося: *“Комірник колгоспу систематично п'янствує, голова колгоспу часто п'янствує з комірником. Сімейний розлад”* [ДАВіО. Ф. 2666. Оп.1. Спр.92. Арк.19].

Звітуючи на загальних зборах колгоспу 26 лютого 1953 р., Юрченко С.А. констатував невиконання плану збору врожаю та планів тваринництва. Працездатні колгоспники через низьку врожайність отримали на трудодень не 2, а 1,5 кг зерна. Зафіксовано великий падіж худоби: 22 гол. ВРХ, 116 свиней, 3120 курей. У результаті, роботу голови колгоспу було визнано незадовільною, після чого його за пропозицією секретаря райкому Бондаренка було звільнено з роботи «за станом здоров'я» [АВНРДА. Фонд колгоспу «Червоний промінь». Спр.25. Арк.54].

Звісно, що однією із найголовніших причин падіння трудової дисципліни та небажання колгоспників працювати була відсутність матеріальної зацікавленості в результатах своєї праці. З цього приводу М.Є. Тарнашинський, якого було прикріплено агітатором у садо-городню бригаду, зазначав: *«Я був два рази, але робота не клеїться. За що не почну бесіду, все до одного схиляється. Колгоспники кажуть: «А як працювати, яку зарплату ми отримуємо. А одноосібники в нас не притісняються, користуються привілеями, що не ходять на роботу, а ми навіть сіна корові не маємо часу покосити, тому що на роботі»* [ДАВіО. Ф. 2666. Оп.1. Спр.5. Арк.32]. Були і виступи іншого порядку: *“Тут виступали, що люди погано виходять на роботу, а того не знають, що більшість з них босі і не мають у що вдягнутись”* [ДАВіО. Ф. 2666. Оп.1. Спр.7. Арк.16].

Незважаючи на неспроможність місцевої парторганізації покращити господарський стан колгоспу та матеріальне становище колгоспників, майже на кожному засіданні партосередку слухалися питання політичного життя країни та участь у ньому місцевих комуністів. Так, під час обговорення доповіді секретаря місцевої парторганізації П.І. Гернези *“Про підлих шпигунів і вбивць під маскою професорів-лікарів”*, виступила директор школи Чумак Антоніна Андріївна (дружина доповідача, єдиний комуніст в парторганізації, яка мала незакінчену вищу освіту) [ДАВіО. Ф. 2666. Оп.1. Спр.7. Арк.5]. Вона зазначила: *«... Такі люди (тобто вороги – О.М.) є скрізь і наше завдання бути завжди напоготові. Зараз іде підготовка до весняної польової компанії, і хто не готувиться, той ворог колгоспного ладу. А котрі готуються до релігійних свят – це також ворожі настрої. Діти співають нехороші пісні, можна почути, коли говорять про образливі моменти соціалістичного будівництва. Багато ходять людей, а також і діти, в церкву, але чому так, що в церкві ніхто поганого не скаже, а в клубі можна сказати що хочеш? Я вважаю, що до тих ворогів відносяться жінки, які ніде не працюють...»* [ДАВіО. Ф. 2666. Оп.1. Спр.7. Арк.5].

Проте переважна більшість місцевих комуністів жили звичайним сільським життям, нічим не відрізняючись від інших. Відповідаючи на звинувачення, голова сільської ради, комуніст Загребельний зазначав: *“На партійні збори (присвячені дню народження Й. Сталіна – О.М.) я прийшов не п'яний, а лише випивший, бо був на весіллі в жінчиного брата, і не валяюсь, а при свідомості, а що трохи заснув на зборах, бо хочеться спати. А секретар парторганізації Гернеза на мене нападається”* [ДАВіО. Ф. 2666. Оп.1. Спр.5. Арк.9].

Основним «конкурентом» комуністичній ідеології була релігія. Тому на партійних зборах періодично розглядалися питання антирелігійної пропаганди. Зокрема, в постанові зборів від 6 червня 1948 р. перед місцевими комуністами ставилися завдання: *«1. Провести рішучу ідейну боротьбу проти релігійних тлумачень і обрядів, як в своїй сім'ї, так і серед населення; 2. Не менше 1-2 рази на місяць читати лекції на антирелігійні теми, долучивши до цього вчителів села; 3. На семінарах агітаторів проводити лекції на антирелігійні теми, в стінгазетах та бойових листках розміщувати замітки по антирелігійній пропаганді; 4) Зобов'язати секретаря партійного осередку перевіряти хід антирелігійної пропаганди як в сім'ях комуністів, так і серед населення»* [ДАВіО. Ф. 2666. Оп.1. Спр.2. Арк.22 зв.]. Однак віра в Бога виявлялася сильнішою від нав'язаної комуністичної пропаганди. Виступаючи на партійних зборах, місцевий комуніст О. Василюшин зазначав: *«Мене совість мучить, але зробити нічого не можу. Жінка і до церкви не ходить, а зняти ікони не хоче. Мені в цьому потрібна допомога»*. Про допомогу просили також комуністи В. Костельнюк, М. Тарнашинський та С. Поперечний [ДАВіО. Ф. 2666. Оп.1. Спр.6. Арк.57].

Висновки. Отже, повсякденне життя подільського колгоспного селянства в період повоєнної відбудови значною мірою визначалося стратегічними планами радянської влади та завданнями з їх реалізації. Одразу ж після звільнення території від нацистів усі зусилля

селянства були спрямовані на відбудову зруйнованого війною господарства та проведення посівної кампанії, що співпала у часі. Окрім величезного напруження фізичних та духовних сил, найбільші труднощі були пов'язані із слабкою матеріально-технічною базою колективних господарств та відсутності тяглової худоби. Для засіву та обробітку полів колгоспники були зобов'язані використовувати власних корів. До збору врожаю залучали не лише повнолітніх членів сім'ї колгоспників, але й неповнолітніх дітей з 12 років.

Відсутність матеріальних стимулів до праці була однією із найважливіших причин, що визначали несумлінне ставлення селян до колективної праці, надаючи перевагу роботі у власному селянському господарстві. У відповідь влада практикувала традиційні командні методи наведення жорсткого порядку та забезпечення дисципліни праці. За невиконання встановленої норми трудоднів селян притягували до судової відповідальності, позбавляли присадибних ділянок і навіть висилали до Сибіру.

Окрім примусової праці в одержавлених колгоспах, селяни були обкладені високими грошовими та натуральними податками. Їх змушували продавати худобу державі за встановленими фіксованими цінами, вимагали фінансувати витрати на місцеві потреби за рахунок додаткового диференційованого самообкладання та встановлення додаткових обов'язків майнового характеру.

Матеріальне становище селянства значно ускладнилося неврожаєм 1946 р., спричиненим несприятливими природними умовами, засівом незначної частини посівних площ та невчасним збором врожаю. Значно погіршили ситуацію надмірно високі та нереальні плани хлібозаготівель. Залишена напризволяще частина селян змушена була шукати порятунку у поїздках на Західну Україну, намагаючись обміняти речі та одяг на будь-які продукти харчування. Посягання селян на колгоспну власність з метою врятувати свої сім'ї від голодної смерті нещадно каралися.

Непріоритетною залишалася соціальна сфера повоєнного села. Надзвичайно складними залишалися соціально-побутові умови життя селян. Незважаючи на те, що війна вже давно закінчилася, частина селянських родин продовжувала проживати в напівзруйнованих будинках, бараках, землянках. Низькою була якість медичного обслуговування. Навчальні заклади, не отримуючи державного фінансування, продовжували функціонувати у непристосованих приміщеннях. Значна частка сільських дітей не відвідували школи, оскільки були зайняті роботою по господарству. Не виконували своїх функцій з організації культурного дозвілля колективні будинки. Винятками була організація відзначення державних свят та масових спортивних заходів.

Подяка. Висловлюємо щирі вдячність працівникам архівних установ та бібліотек за сприяння у підготовці статті, а також членам редколегії журналу за консультації, надані під час підготовки статті до друку.

Фінансування. Автори не отримали фінансової підтримки для дослідження, авторства та / або публікації цієї статті.

Джерела та література:

АВНРДА – Архівний відділ Немирівської районної державної адміністрації.

Бажан, О. (2005). Особливості відбудовчого періоду в Українській РСР у другій половині 40-х – на початку 50-х років ХХ ст. *Наукові записки національного університету Києво-Могилянська академія*, Т. 41. 20–29.

Баран, В.К. & Даниленко, В.М. (1999). *Україна в умовах системної кризи (1946-1980-ті рр.)*. К.: Видавничий дім «Альтернативи», 304 с.

Гаркуша, Л. А. (1997). Аграрна політика Радянської держави і селянства у післявоєнні роки. Проблема взаємовідносин. *Питання аграрної історії України та Росії*. Дніпропетровськ, 174–178.

ДАВіО – Державний архів Вінницької області.

Даниленко, В. М. (2005). Повсякденне життя українських селян у повоєнний період (1945–1953 рр.). *Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика: зб. наук. статей*. Вип. 9. 3–18.

Коваль, М. В. (1990). УРСР у період відбудови і розвитку народного господарства (1945–1955 рр.). *Український історичний журнал*. № 4. 80–87.

Коляструк, О. А. (2012). Повсякденне життя українського суспільства у перші повоєнні роки (1944–1947). *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія*. Вип. 20. 131–136.

Кононенко, В. В. (2005а). Становище українського селянства у повоєнний період (1945–1947 рр.). *Український селянин: зб. наук. праць*. Черкаси, Вип. 9. 234–236.

Кононенко, В. В. (2005b). Повоєнна сільськогосподарська політика радянського уряду та її вплив на суспільно-політичні настрої населення України. *Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика: зб. наук. статей*. Вип. 8. 198–206.

- Мічуда, В. В.** (2009). *Побут і дозвілля сільського населення України в повоєнний період (1945–1953 рр.)*: (дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 – Історія України). Переяслав-Хмельницький, 186 с.
- Нагайко, Т. Ю.** (2004). Сільське житлове будівництво та житлові умови сільського населення України у період 1943–1945 рр. *Український історичний збірник*. Вип. 7. 353–370.
- Терещенко, Т. В.** (2004). Соціальний протест українського селянства у період післявоєнної відбудови народного господарства (на матеріалах Центральної України). *Український селянин*. Вип. 8. 296-299.
- Янковська, О.** (2007). Матеріально-побутове становище сільського населення України в повоєнний період: земельні питання, житло, праця. *Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика: зб. наук. статей*. Вип. 11. 389–391.

Олег Мельничук

Винницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського
доктор історических наук, професор (Україна)

Татьяна Мельничук

Винницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського
кандидат історических наук, доцент (Україна)

Повседневная жизнь колхозного крестьянства Подолья в послевоенный период (1944-1953) (на материалах колхоза «Красный луч» с. Мельниковцы)

Аннотация. Целью статьи является освещение материального положения, социально-бытовых условий, удовлетворение культурно-образовательных потребностей подольского колхозного крестьянства в послевоенный период на основе анализа архивных документов колхоза «Красный луч» с. Мельниковцы. **Методология исследования** основана на сочетании общенаучных, специально-исторических и междисциплинарных методов микроисторического исследования на основе принципов историзма, системности, научности и верификации. **Научная новизна** заключается в попытке автора, с позиций конкретного микроисторического исследования, охарактеризовать повседневную жизнь подольского колхозного крестьянства в послевоенный период, выбрав объектом исследования один из колхозов Подольского региона. **Выводы.** Повседневная жизнь подольского колхозного крестьянства в период послевоенного восстановления в значительной мере определялась стратегическими планами советской власти и задачами по их реализации. Сразу же после освобождения территории от нацистов все усилия крестьянства были направлены на восстановление разрушенного войной хозяйства и проведения посевной кампании, которая совпала во времени. Отсутствие материальных стимулов к труду было одной из важнейших причин, определявших недобросовестное отношение крестьян к коллективному труду, предпочитая работе в собственном крестьянском хозяйстве. Для обеспечения трудовой дисциплины властью практиковались различные меры административного принуждения. Кроме принудительного труда в огосударствленных колхозах, крестьяне были обложены высокими денежными и натуральными налогами. Их заставляли продавать скот государству по установленным фиксированным ценам, требовали финансировать расходы на местные нужды за счет дополнительного дифференцированного самообложения и установки дополнительных обязанностей имущественного характера. Неприоритетной была социальная сфера послевоенного села. Чрезвычайно сложными оставались социально-бытовые условия жизни крестьян. Несмотря на то, что война уже давно закончилась, часть крестьянских семей продолжала проживать в полуразрушенных домах, бараках, землянках. Низким было качество медицинского обслуживания. Учебные заведения, не получая государственного финансирования продолжали функционировать в непригодных помещениях. Значительная часть сельских детей не посещали школы, поскольку были заняты работой по хозяйству. Не выполняли своих функций по организации культурного досуга коллективные дома. Исключениями была организация проведения государственных праздников и массовых спортивных мероприятий.

Ключевые слова: колхозы, повседневная жизнь, послевоенный период, Подолье, советская власть, крестьянство.

Oleh A. Melnychuk

Vinnitsia Mykhailo Kotsiubynskiy State Pedagogical University,
Dr (History), Professor (Ukraine)

Tetiana A. Melnychuk

Vinnitsia Mykhailo Kotsiubynskiy State Pedagogical University,
PhD (History), Associate Professor (Ukraine)

**The daily life of the collective farm of Podillya in the postwar period (1944-1953)
(on the materials of the collective farm "Red ray" of Melnykivtsi)**

Abstract. *The purpose of the article is to cover the financial situation, social and living conditions, meet the cultural and educational needs of the Podilsky collective farm peasantry in the postwar period on the basis of the analysis of the archival documents of the collective farm "Red ray" p. Millers. The methodology of the research is based on the combination of general-scientific, special-historical and interdisciplinary methods of microhistorical research, taking into account the principles of historicism, systematicity, scientificity and verification. The scientific novelty lies in the author's attempt to characterize the daily life of the Podilsky collective farm peasantry during the post-war period by selecting one of the collective farms of the Podilsky region from the standpoint of a specific microhistorical study. Conclusions.* *The daily life of the Podilsky collective farm peasantry during the period of post-war reconstruction was largely determined by the strategic plans of the Soviet authorities and the tasks for their realization. Immediately after the liberation of the territory from the Nazis, all the efforts of the peasantry were directed to rebuilding the war-ravaged economy and conducting a sowing campaign that coincided in time. The lack of material incentives for work was one of the most important reasons for the peasants' unfair attitude to collective labor, favoring work in their own peasant economy. To enforce discipline, the authorities practiced various measures of administrative coercion. In addition to forced labor in the state-owned collective farms, peasants were subjected to high monetary and natural taxes. They were forced to sell cattle to the state at fixed prices, required to finance local costs through additional differentiated self-taxation and the imposition of additional property responsibilities. The social sphere of the postwar village was not a priority. Extremely difficult were the social and living conditions of peasants. Despite the fact that the war was long over, some peasant families continued to live in dilapidated houses, barracks, dugouts. The quality of medical care was poor. Schools continued to operate in non-adapted premises without receiving public funding. A large proportion of rural children did not attend school because they were busy with chores. Collective houses did not fulfill their cultural leisure functions. The exceptions were the organization of celebrations of national holidays and mass sporting events.*

Key words: *collective farms, daily life, post-war period, Podillia, Soviet government, peasantry.*

References:

- AVNRDA** – Arkhivnyj viddil Nemyrivskoji rajonnoji derzhavnoji administraciji [Archive department of Nemyriv district state administration] [in Ukrainian].
- Baran, V.K. & Danylenko, V.M.** (1999). *Ukrajina v umovakh systemnoji kryzy (1946-1980-ti rr.) [Ukraine in the Systemic Crisis (1946-1980's)].* K.: Vydavnychyj dim «Aljternatyvy», 304 s. [in Ukrainian]
- Bazhan, O.** (2005). Osoblyvosti vidbudovchogho periodu v Ukrajinsjkij RSR u drugij polovyni 40-kh – na pochatku 50-kh rokiv XX st. *Naukovi zapysky nacionaljnogho universytetu Kyjevo-Moghyljansjka akademija - Scientific papers of the National University of Kyiv-Mohyla Academy*, T. 41. 20–29. [in Ukrainian]
- Danylenko, V. M.** (2005). Povsjakdenne zhyttja ukrajinsjkykh seljan u povojennyj period (1945–1953 rr.). *Ukrajina XX st.: kultura, ideologhija, polityka – Ukraine of the twentieth century: culture, ideology, politics: zb. nauk. statej. Vyp. 9.* 3–18. [in Ukrainian]
- DAViO** – Derzhavnyj arkhiv Vinnycjkoji oblasti [State archive of Vinnitsia region]. [in Ukrainian]
- Gharkusha, L. A.** (1997). Aghrarna polityka Radjanskoji derzhavy i seljanstva u pisljavojejni roky. Problema vzajemvidnosyn. *Pytannja aghrarnoji istoriji Ukrajiny ta Rosiji – Questions of agrarian history of Ukraine and Russia.* Dnipropetrovsjk, 174–178. [in Ukrainian]
- Jankovsjka, O.** (2007). Materialjno-pobutove stanovyshe siljskogho naselennja Ukrajiny v povojennyj period: zemeljni pytannja, zhytlo, pracija. *Ukrajina XX st.: kultura, ideologhija, polityka - Ukraine of the twentieth century: culture, ideology, politics: zb. nauk. statej. Vyp. 11.* 389–391. [in Ukrainian]
- Koljastruk, O. A.** (2012). Povsjakdenne zhyttja ukrajinsjkogho suspiljstva u pershi povojenni roky (1944-1947). *Naukovi zapysky Vinnycjkogho derzhavnogho pedaghoghichnogho universytetu imeni Mykhajla Kocjubynskogho. Serija : Istorija – Scientific Papers of the Vinnitsia Mykhailo Kotsiubynskiy State Pedagogical University. Series: History. Vyp. 20.* 131-136. [in Ukrainian]

- Kononenko, V. V.** (2005a). Stanovyshhe ukrajinskogho seljanstva u povojennyj period (1945–1947 rr.). *Ukrajinskyj seljanyn – Ukrainian Peasant*: zb. nauk. pracj. Cherkasy, Vyp. 9. 234–236. [in Ukrainian]
- Kononenko, V. V.** (2005b). Povojenna siljskoghospodarsjka polityka radjanskogho urjadu ta jiji vplyv na suspiljno-politychni nastroji naseleennja Ukrajiny. *Ukrajina XX st.: kuljtura, ideologhija, polityka - Ukraine of the twentieth century: culture, ideology, politics*: zb. nauk. statej. Vyp. 8. 198-206. [in Ukrainian]
- Kovalj, M. V.** (1990). URSR u period vidbudovy i rozvytku narodnogho ghospodarstva (1945-1955 rr.). *Ukrajinskyj istorychnyj zhurnal – Ukrainian Historical Journal*. № 4. 80–87. [in Ukrainian]
- Michuda, V. V.** (2009). *Pobut i dozvillja siljskogho naseleennja Ukrajiny v povojennyj period (1945–1953 rr.)*. [Life and leisure of the rural population of Ukraine in the post-war period (1945-1953)]: (dys. ... kand.. ist. nauk: 07.00.01 – Istorija Ukrajiny). Perejaslav-Khmeljnyckyj, 2009. 186 s. [in Ukrainian]
- Naghajko, T. Ju.** (2004). Siljsjke zhytlove budivnyctvo ta zhytlovi umovy siljskogho naseleennja Ukrajiny u period 1943–1945 rr. *Ukrajinskyj istorychnyj zbirnyk – Ukrainian Historical Collection*. Vyp. 7. 353–370. [in Ukrainian]
- Tereshhenko, T. V.** (2004). Socialnyj protest ukrajinskogho seljanstva u period pisljavojennoji vidbudovy narodnogho ghospodarstva (na materialakh Centraljnoji Ukrajiny). *Ukrajinskyj seljanyn – Ukrainian Peasant*: zb. nauk. pracj. Cherkasy, Vyp. 8. 296-299. [in Ukrainian]

Статтю надіслано до редколегії 06.03.2020 р.
Статтю рекомендовано до друку 14.05.2020 р.